

NUKLEOSIDDIFOSFÁTKINASY

ROMANA KREJČOVÁ a KVĚTA HORSKÁ

Ústav organické chemie a biochemie, Akademie věd České republiky, Flemingovo nám. 2, 166 10 Praha 6

Došlo dne 9.I.1997

Obsah

1. Úvod
2. Obecné vlastnosti
3. Primární struktura
4. Reakční mechanismus
5. Fosforylace analogů nukleotidů použit k jejich izolaci
6. Terciární struktura NDP-kinasy byly připraveny ze savčích tkání
7. Vazebné místo
8. Kvartérní struktura
9. Inhibice NDP-kinas
10. Vlastnosti genů kódujících NDP-kinasy
11. Aktivace G-proteinů NDP-kinasou
12. Závěr

1. Úvod

Nukleosiddifosfátkinasy (ATP: nukleosiddifosfátfosfotransferasy, dále NDP-kinasy, EC 2.7.4.6) jsou relativně nespecifické enzymy, které fosforylují nukleosid-5'-difosfáty na trifosfáty; jako donor fosfátu využívají nejčastěji ATP (cit. ¹). Produkty této fosforylace se dále využívají pro syntézu *de novo* nukleových kyselin, proteinů, polysacharidů a lipidů^{2,3}. NDP-kinasy jsou všudypřítomné enzymy nezbytné pro udržování intracelulární hladiny (d)NTP v prokaryotních⁴ i eukaryotních⁵ buňkách. I když jsou NDP-kinasy jedinými enzymy zodpovědnými za syntézu (d)NTP (s výjimkou ATP (cit. ^{1,4,6})) není patrně fosforylace nukleosid-5'-difosfátů regulujícím krokem v anabolismu nukleotidů¹. NDP-kinasy se zúčastní i dalších důležitých procesů v buňce jako např. iniciace buněčné proliferace

a diferenciací (potvrzeno i současnými studiemi indukce NDP-kinasy interleukinem (IL2) (cit. ⁷) a interferonem (HuIFNs) (cit. ⁸)), morfogeneze, signální transdukce, transkripce, aktivace GTP-vazebných bílkovin a nádorové metastáze⁹⁻¹³. Vysoká hladina NDP-kinas byla nalezena, na rozdíl od nukleosidmonofosfátkinas (dále NMP-kinas) (cit. ^{9,14-16}), jak v rychle rostoucích, tak i v neproliferujících tkáních¹⁷. V hovězím mozku tvoří NDP-kinasa přibližně 0,1-0,2 % buněčných bílkovin¹⁸. NDP-kinasy mají širší substrátovou specifitu¹⁹ a 10x-100x vyšší specifickou aktivitu¹ než NMP-kinasy.

NDP-kinasa byla poprvé nezávisle popsána v roce 1953 z kvasinek²⁰ a holubího hrudního svalu²¹. V průběhu let byla izolována a charakterizována z řady tkání^{1,17,22,24}. Ukázalo se, že NDP-kinasy, získané z různých zdrojů, se podstatně liší svými vlastnostmi, a proto bylo nezbytné izolaci rozdílné postupy^{18,25-33}. Homogenní NDP-kinasy byly připraveny ze savčích tkání^{3,18,28,33-36}, HeLa S3 buněk²⁹, buněk Ehrlichova ascitu³⁰, rostlin^{25,37-38}, kvasinek^{39,40} a bakterií^{26,27,41}. V krystalické formě byly připraveny NDP-kinasy z *Myxococcus xanthus*^{4,41-43}, *Escherichia coli*²⁶, *Saccharomyces cerevisiae*³⁹, *Drosophila melanogaster*⁴⁴, *Dictyostelium discoideum*⁴⁵⁻⁴⁹ a lidská NDP-kinasa (Nm23-H2) (cit. ⁵⁰). Geny kódující NDP-kinasu byly klonovány a sekvenovány u mnoha eukaryotních^{2,3,19,51-57} a prokaryotních^{4,58,59} organismů; jejich exprese v *E. coli* se využívá pro získání homogenních NDP-kinas v dostatečném množství^{4,43,45,47,49,58,60}.

2. Obecné vlastnosti

NDP-kinasy jsou v buňce vázány na řadu buněčných struktur^{1,2,5, 18,30,34,37,38,57,61,62}. Nejvíce enzymu bylo nalezeno v cytosolu^{1,63}, zatímco v mitochondriích je méně než 10 % celkového buněčného obsahu NDP-kinasy^{61,62}. Enzymy z různých buněčných struktur se pravděpodobně rozdílným způsobem uplatňují v metabolických procesech buňky. NDP-kinasy, vázané na mitochondriální membrány a mezimembránový prostor⁶⁴, jsou zřejmě důležitým spojovacím článkem mezi přenosem energie a regulací buněčného metabolismu⁶¹. Značně prostudované NDP-ki-

nasy plazmatické membrány^{2-34,58,65} se mohou naopak výrazně uplatňovat při regulaci funkce G-proteinů a některých specifických (na hormonech závislých) procesů^{6,31,34,66-72}.

Nativní NDP-kinasy, získané z různých typů buněk a tkání, se výrazně liší svou relativní molekulovou hmotností. To je ve shodě s jejich monomerním až hexamerním podjednotkovým složením^{3-4,25,27,28,31-38,43-53,73}. Hexamerní složení je u proteinů přenášejících fosfát velmi vzácné⁴⁵. Ve srovnání s eukaryoty jsou prokaryotní NDP-kinasy pouze trimery nebo tetramery⁴. Multimerní NDP-kinasy obsahují jeden^{4,7,25,27,31,32,38,74-80} nebo dva^{18,28-30,63} typy podjednotek s relativní molekulovou hmotností 16 000 až 24 000 (cit. ^{1,29,31,42}). Nejvíce prostudovaný je enzym z lidských erythrocytů^{23,28}, složený ze dvou rozdílných polypeptidových řetězců A a B (obecně označovaných NDP-kinasa A, resp. B), které se shodují s lidskými proteiny Nm23-H1 resp. Nm23-H2, získanými přepisem příslušných cDNA (cit. ^{11,28,53}). Analogické proteiny byly nalezeny u myší⁷³⁻⁷⁵ (Nm23-M1 a Nm23-M2) a krys⁶⁰ (proteiny 3 a a).

Chromatografickými a elektroforetickými metodami byla u NDP-kinas zjištěna přítomnost jednoho^{18,32-34} nebo několika izoenzymů^{1,28,37} s rozdílnými hodnotami *pI*, rovnovážných konstant a aktivační energie¹⁻⁶²⁻⁶⁸. Tyto izoenzymy vznikají pravděpodobně kombinací produktů pouze

dvou genů⁶⁸. Podrobně jsou popsány izoenzymy NDP-kinasy z lidských erythrocytů (hexamery) (cit. ^{1,23,28,68}), které vznikají náhodnou asociací podjednotek A a B (A6, A5B, ..., B6).

Za izoenzymy se označují rovněž tři typy NDP-kinasy ze špenátových listů (*Spinacia oleracea*) (cit. ^{38,81,82}), lokalizované téměř výhradně v chloroplastech²⁵⁻³⁸. Jde o tři rozdílné homologní hexamery (s poměrně nízkou sekvenční homologií^{38,81} asi 53-61 %), označované NDPK-I, NDPK-II a NDPK-III, o relativní molekulové hmotnosti 92 000, 110 000 a 102 000 (cit. ^{25,38}). Tyto izoenzymy se významně liší hodnotami *K_m* pro GDP a ADP (cit. ³⁸), a proto se zřejmě odlišně uplatňují v regulaci intracelulárních hladin (d)NDP a (d)NTP.

3. Primární struktura

Primární struktura byla určena u NDP-kinas získaných z rostlin^{5-25,38}, bakterií²⁷⁻⁵⁸⁻⁵⁹, eukaryotních organismů^{2,32,34,55,73,78,83} anádorových buněk³⁰. Evolučně jsou NDP-kinasy jedny z nejlépe konzervovaných proteinů mezi organismy⁹⁻⁴¹. Řetězce podjednotek NDP-kinas obsahují zhruba 150 aminokyselinových zbytků s extrémně 143 u *E. coli*⁵⁹ a 155 aminokyselinových zbytků u *D. discoideum*⁵⁵. Vysoký stupeň homologie vykazují zvláště u eu-

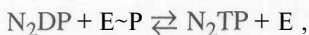
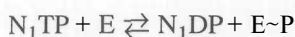
Tabulka I
Stupeň sekvenční homologie (%) NDP-kinas z různých zdrojů

	<i>Escherichia coli</i>	<i>Myxococcus xanthus</i>	<i>Dictyostelium discoideum</i>	<i>Drosophila melanogaster</i>	Špenát II	Rajče	Hrách ⁵	Myš M1	M2	Krysa α	β	Člověk H1	H2
<i>E. coli</i> ⁵⁹		57	45	45									
<i>M. xanthus</i> ⁵⁸							48						
<i>D. discoid.</i> ⁵⁵						66	61						
<i>D. melan.</i> ⁵⁷		50	60			70	68						
Špenát ⁸² I			59	67	59	61	88			63	64	64	63
Špenát ⁸¹ II			52	54		53	64			50	51	52	50
Špenát ³⁸ III										60	60	60	61
Rajče ⁵¹							86						
Myš ³ M1	42						66	88					
Myš ⁷³ M2	45	47	65	77									
Krysa ² α	43			78			65	88	99	89	89	98	
Krysa ¹⁹ β								97				95	90
Člověk ³ H1	43			78		66	66	94	88				89
Člověk ⁵³ H2							64	88	98				

karyot^{3,9,19,28} (tab. I). Studium homologních sekvenčních míst u NDP-kinas slouží k získání poznatků o struktuře vazebného místa a povaze reakčního mechanismu^{38,82}. Rozdíly v relativních molekulových hmotnostech určených z primární struktury a elektroforézou homogenních NDP-kinas za denaturujících podmínek jsou zřejmě odrazem posttranslačních modifikací^{61,81}.

4. Reakční mechanismus

NDP-kinasy pracují „ping-pong“ mechanismem, který zahrnuje tvorbu energeticky bohatých fosfoenzymových intermediátů:

kde N_1 a N_2 jsou ribo- nebo 2'-deoxyribonukleotidy s purinovou nebo pyrimidinovouází¹. „Ping-pong“ mechanismus představuje katalytický proces zcela odlišný od mechanismu většiny kinas^{9,84}. Po navázání N_1TP do vazebného místa enzymu se γ -fosfátová skupina přenáší na enzym za vzniku fosfoenzymového intermediátu. N_1DP se uvolní z molekuly fosfoenzymu a do stejného vazebného místa se pak může vázat N_2DP , který se chová jako akceptor fosfátu; vzniklý N_2TP se z enzymu uvolní⁸⁴.

NDP-kinasy ve většině případů vyžadují pro oba kroky katalytického procesu dvojmocné kovové kationty^{1,4,27,30,43,69,70,85}, především Mg^{2+} , které přemostují α - a P -fosfát substrátu⁸⁶. Vznik fosfoenzymového intermediátu u NDP-kinasy z *M. xanthus* probíhá i bez dvoj mocných kationtů⁴⁴, trvá však sekundy až minuty⁷⁷ (v přítomnosti Mg^{2+} trvá méně než 1 ms); pro druhý krok katalytické reakce, přenos fosfátu z fosfoenzymového intermediátu na NDP, jsou dvojmocné kationty nezbytné⁴³. Podle Peliska a spol.⁸⁶ probíhají oba kroky katalytického procesu mnohem rychleji v nepřítomnosti dvojmocných kationtů, pokud je donorem γ -sulfátový analog ATP (adenosin-5'-sulfátopyrofosfát, ADPSO₃). Jsou-li v molekule NDP-kinasy sulfhydrylové skupiny, vyžaduje pro svou aktivitu též přítomnost thiolů (cystein, DTT, merkaptoethanol) (cit. 1,58,85,87).

U NDP-kinas bylo prokázáno, že vznik intermediátu je podmíněn vysoce efektivní reverzibilní fosforylací (s číslem přeměny větším než 10^3 s^{-1}) histidinového zbytku^{1,88,89}. Tento histidin se vyskytuje v sekvenci HGSD v okolí aminokyselinového zbytku v poloze 120 (cit. 26,28,42,45) a je

jediným konzervovaným histidinem u všech dosud sekvenovaných NDP-kinas⁴². Substituce His-122 za Cys u *D. discoideum*⁴⁶ vede ke ztrátě katalytické enzymové aktivity. Pravděpodobně díky fosforylaci histidinových zbytků¹ je většina fosfoenzymových intermediátů stabilní v alkalickém a labilní v kyselém prostředí²⁶. Rentgenovou strukturní analýzou byla zjištěna kovalentní vazba γ -fosfátu k 8-atomu dusíku histidinu; fosfoenzymových intermediátů lze využít pro strukturní studie enzymu⁷⁷⁻⁹⁰.

U řady intermediátů byla popsána autofosforylace serinových zbytků^{26,37,41,50,75,91}. Bominaara a spol.⁷⁴ pomocí cílených mutací zjistili, že nehistidinové autofosforylace vyžadují přítomnost histidinu v aktivním místě enzymu.

5. Fosforylace analogů nukleotidů

Biologická aktivita některých 2',3'-dideoxyribonukleosidů, účinných proti retrovirům, je podmíněna fosforylací až na 5'-trifosfáty^{47,92,93} (způsobují terminaci syntézy DNA při reverzní transkripci). Fosforylace příslušných 2',3'-dideoxynukleosid-5'-difosfátů je pomalá *in vitro* i *in vivo*, což znamená, že NDP-kinasa je limitujícím faktorem jejich účinku⁴⁷. Nález je překvapující, protože NDP-kinasa vykazuje obecně širokou substrátovou specifitu⁹³, a zřejmě souvisí se skutečností, že 3'-hydroxyl (cukerné části nukleotidu) má zásadní význam pro vazbu substrátu a vlastní katalýzu⁹⁴. Karlsson a spol.⁹³ studovali schopnost lidských CEM buněk (T-lymfoblastoidních buněk) fosforylovat 3'-azido-2',3'-dideoxyguanosin (AzddGuo). Dokázali, že NDP-kinasa fosforyluje AzddGuo-5'-difosfát; tato fosforylace je limitujícím stupněm při tvorbě 5'-trifosfátu, účinného inhibitoru replikace lidského imunodeficitního viru (HIV) *in vitro*⁹³. 5'-Trifosfáty dvou enantiomerů karboviru, karbocyklického analogu 2',3'-dideoxyguanosinu, jsou substráty a alternativní substrátové inhibitory HIV reverzní transkriptasy⁹². Na rozdíl od pyruvátkinasy, fosfoglycerátkinasy, kreatinkinasy, které fosforylují (+)- i (-)-enantiomer karbovirdifosfátu podobnou rychlostí, NDP-kinasa z hovězích jater přednostně a s účinností 150x vyšší fosforyluje (-)-enantiomer karbovirdifosfátu⁹². 5'-Trifosfát 3'-azido-2',3'-dideoxythymidinu (AZT) je rovněž substrátem reverzní transkriptasy⁴⁷. Je dokázáno, že kvasinková a lidská NDP-kinasa fosforyluje AZT-5'-difosfát s nízkou účinností⁴⁷⁻⁹⁴. Z komplexu dTDP s NDP-kinasou vyplývá, že ve vazebném místě pro cukernou část nukleotidu není místo pro objemnou azidoskupinu nahrazující 3'-hydroxyl⁴⁷.

6. Terciární struktura

Výsledky rentgenových krystalografických^{42-46,48,77} a NMR (cit. ⁹⁰) studií v kombinaci s použitím cílených mutací^{26,41,46,78} poskytly, stejně jako u NMP-kinas^{9,14-16}, základní poznatky o povaze vazebního místa a terciární struktury NDP-kinas. Mikrokrystaly NDP-kinasy z kvasinek⁴⁰ byly poprvé popsány v roce 1964. Strukturálně nejvíce prostudovanými NDP-kinasami jsou enzymy z *D. melanogaster*⁴⁴, *M. xanthus*⁴³ a cytosolová NDP-kinasa z *D. discoideum*⁴⁸ (dále Awd, Mx resp. Dd). Zatímco Dd a Awd jsou homologní hexamery (155 resp. 153 aminokyselinových zbytků v podjednotce⁴⁸), vykazující 60 % sekvenční homologii, Mx je tetramer (145 aminokyselinových zbytků v podjednotce), který vykazuje pouze 45 % sekvenční homologii s Awd a Dd (cit. ⁴⁸). Uvedené NDP-kinasy byly připraveny v krystalické formě buď jako volné^{42,44-46,48,49} nebo jako komplexy s ADP (cit. ^{43,45}), dTDP (cit. ⁴⁷) nebo cAMP (cit. ⁹⁵).

Na rozdíl od nukleosidmonofosfátkinas (AMP-kinasy¹⁴, GMP-kinasy¹⁵) a některých G-proteinů (ras p21; EF-Tu) (cit. ^{96,97}) NDP-kinasy neobsahují ani klasické uspořádání s paralelními β -řetězci („mononucleotide-binding fold“) (cit. ⁴⁶) ani fosfát vázající smyčku („P-loop“) (cit. ^{9,45}). Jediný glycin, nalezený ve vazebném místě pro nukleotid u Dd v poloze 117, interaguje spíše s bází než s fosfáty⁴⁵.

Podjednotka NDP-kinasy má charakteristické prostorové uspořádání společné pro struktury Dd, Awd i Mx (cit. ⁴⁸). Podobné prostorové uspořádání bylo nalezeno v allosterické doméně regulační podjednotky aspartáttranskaryb-amylysy z *E. coli*^{98,99}, u malého jaderného ribonukleoproteinu A v doméně vázající RNA-U1 (cit. ¹⁰⁰), v aktivační doméně prokarboxypeptidasy B (cit. ¹⁰¹) a v acylfosfatase¹⁰²; tyto proteiny nejsou navzájem příbuzné a liší se svými aminokyselinovými sekvencemi⁴⁶.

Prostorové uspořádání monomerních NDP-kinas spočívá v globulární α/β doméně, rozvolněném C-koncovém segmentu^{43-44,46} a prostorově neuspořádané N-koncové části⁴⁸. Centrální α/β doména (u Dd zahrnuje aminokyselinové zbytky 8-138) (cit. ⁴⁶) je tvořena 4 antiparalelními řetězci v p-struktuře s pořadím řetězců β_2 , β_3 , β_1 , β_4 , obklopených a propojených 5 hlavními a-šroubovicemi α_1 , α_2 , α_3 , α_4 , α_A (cit. ^{43,44,46,48}). Pro prostorové uspořádání je rovněž důležitá sekvence tvořená dvaceti aminokyselinovými zbytky, která je označovaná jako Kpn-smyčka^{43,44,48}. Je lokalizována mezi α_3 -šroubovicí a β_4 -řetězcem, (u Dd zahrnuje aminokyselinové zbytky 99-118) (cit. ^{46,48}). Kpn-smyčka významně přispívá k vytvoření vazebního místa pro nukleotidy^{43,48}. Všechny α -šroubovi-

ce, P-řetězce a Kpn-smyčky jsou přítomny v ekvivalentních polohách u Dd, Awd a Mx (cit. ^{43,44,48}) a pravděpodobně i ve všech homologních NDP-kinasách⁴⁸.

N- a C-koncové segmenty Dd, Awd a Mx vykazují, na rozdíl od α/β domény, zřetelné rozdíly v prostorovém uspořádání⁴⁸. Na N-konci má Dd (cit. ⁴⁸), ve srovnání s Awd resp. Mx, navíc tři⁴⁴ resp. pět⁴³ aminokyselinových zbytků. Daleko významnější jsou rozdíly v C-koncových segmentech. Sekvenční studie ukázaly, že Awd obsahuje o jeden aminokyselinový zbytek více než Dd; u Mx chybí ekvivalentní aminokyselinové zbytky v polohách 151-155 (cit. ⁴⁸). Tyto vzájemné odlišnosti se pak projevují v rozdílném prostorovém uspořádání jednotlivých segmentů.

U NDP-kinas je známa řada konzervovaných sekvencí, jejichž aminokyselinové zbytky se pravděpodobně účastní stabilizace terciární a kvartérní struktury enzymu a přenosu fosfátové skupiny^{38,51,73,81,82,103}. Sekvence IHGSD je shodná u většiny NDP-kinas⁸². Všechny enzymy, kromě bakteriálních⁷³, obsahují tripeptid RGD, který je charakteristickou rozpoznávací sekvencí NDP-kinas¹⁰⁴. Předpokládá se, že zbytek kyseliny asparagové interaguje s fosfátovými skupinami ATP prostřednictvím můstků s Mg^{2+} (cit. ¹⁰³). Některé sekvence přítomné v G-proteinech, (např. GXXGK a DXXG) (cit. ¹⁰⁵) se vyskytují i v NDP-kinase z *M. xanthus*⁵⁸; sekvence NKXD, která se u G-proteinů zúčastní rozpoznávání guaninové báze¹⁰⁵, však u tohoto enzymu chybí⁵⁸.

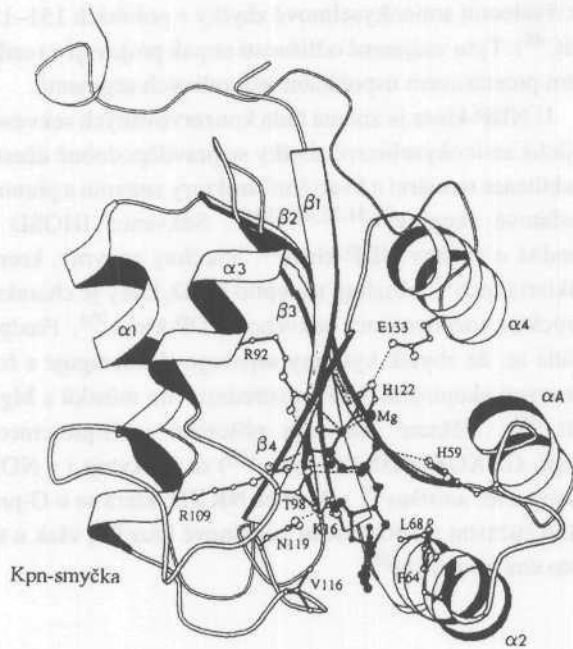
7. Vazebné místo

Podjednotka NDP-kinasy má, na rozdíl od NMP-kinas, pouze jedno vazebné místo pro substrát (cit. ^{9,14-16,84}). Histidinový zbytek, který je během katalýzy fosforylován (u *D. discoideum* v poloze 122 (cit. ⁴⁶), tzv. aktivní místo), se nachází na β_4 -řetězci ve štěrbině mezi α_4 - a α_A -šroubovicemi⁴⁸. Každá podjednotka NDP-kinasy nese jedno aktivní místo⁹⁰. Rentgenové strukturální studie jak volné Dd (cit. ⁴⁸), tak jejího komplexu s ADP(Mg^{2+}) (cit. ⁴⁵) nebo dTDP(Mg^{2+}) (cit. ⁴⁷) ukazují, že se vazebné místo nachází v jiné části enzymové molekuly než histidin 122. Substrát se váže na hranu P-struktury v poloze výhodné k přenosu γ -fosfátu na 5-atom dusíku histidinu⁴⁸ a je současně vklíněn mezi α_2 -šroubovicí a Kpn-smyčkou (obr. 1). Z těchto studií vyplývá, že vazebné místo vázejakribo- tak i 2'-deoxyribonukleosid-5'-difosfáty, které interagují obdobným způsobem s proteinem bez ohledu na povahu báze a cukru⁷⁷. Při vazbě substrátu nedochází k polárním interakcím s aktiv-

ními skupinami hlavního řetězce, ale pouze se skupinami postranních řetězců⁴⁵. Většinu interakcí s molekulou enzymu zajišťuje pyrofosfát a cukr, zatímco báze se těchto specifických interakcí neúčastní^{43,45}.

Navázáním substrátu do vazebného místa nedochází ke změnám kvartérní struktury⁴⁷. Většina změn nastává ve flexibilním polypeptidovém segmentu, tvořeném aminokyselinovými zbytky 60-64, lokalizovaném mezi α_A - a α_2 -šroubovicemi, který může přizpůsobovat své prosto-

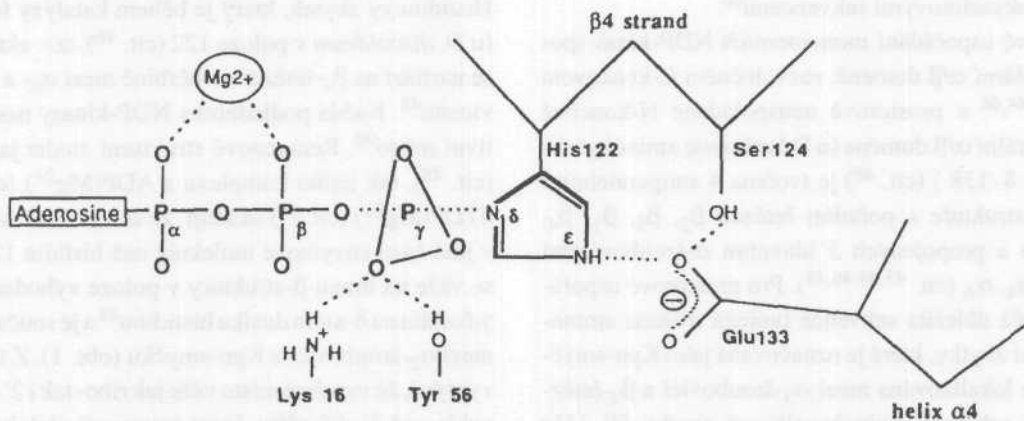
Obr. 1. Schéma trojrozměrné struktury komplexu dTDP(Mg²⁺) s podjednotkou NDP-kinasy z *D. discoideum*⁴⁷

rové uspořádání povaze báze⁴⁷. Ve volné NDP-kinase je tento segment v otevřené formě, která usnadňuje vstup nukleotidu do vazebného místa. U komplexu substrát-enzym je v uzavřené formě, u níž se Phe-64 dotýká purinové nebo pyrimidinové báze a vtláčuje bázi mezi hydrofobní postranní řetězec Val-116 a aromatický kruh⁴⁷. Phe-64, stejně jako Gly-26, Gly-96, Lys-16 a Asn-119 jsou konzervovány ve všech dosud známých sekvencích NDP-kinas^{41,45,59}. Thymin a adenin interagují v sousední podjednotce hexameru prostřednictvím molekul vody s C-koncem Glu-155, konzervovaným u eukaryotních NDP-kinas, zatímco u prokaryotních enzymů chybí⁴⁷.

Krystalografické studie Dd ukázaly, že α -fosfát neinteraguje přímo s proteinem⁴⁵. Naproti tomu P-fosfát atakuje vysoce konzervované aminokyselinové zbytky Arg-92, Thr-98 a Arg-109; Arg-92 se navíc spolu s Tyr-56, Lys-16 a Mg²⁺ přímo uplatňuje při vzniku fosfoenzymového intermediátu⁴⁵. Jak je zřejmé z obr. 2, Glu-133 u Dd tvoří vodíkový můstek s e-atomem dusíku histidinu 122 (cit. ⁹⁰); jeho substitucí za lysin dochází ke ztrátě enzymové aktivity¹⁰⁶.

8. Kvartérní struktura

NDP-kinasy se liší od monomerních enzymů přenášejících fosfát především svou kvartérní strukturou⁴⁸. Je známo, že velmi intenzivní interakce podjednotek multimerů NDP-kinas značně znesnadňují izolaci aktivních podjednotek; k destabilizaci multimerů se v současné době využívá bodově-cílených mutací⁴⁸. Stejně jako u terciární struktury, je nejvíce prostudována kvartérní struktura Dd (cit. ⁴⁸), Awd (cit. ⁴⁴) a Mx (cit. ⁴³). Z krystalografických

Obr. 2. Schéma modelu přechodného stavu při přenosu γ -fosfátové skupiny¹⁰⁶

studii Mx vyplývá, že tvoří v krystalickém stavu a v roztoku tetramer⁴³ s D2 symetrií⁴⁸. Dd a Awd jsou hexamery s D3 symetrií. Mohou být chápány jako dva trimery uspořádané kolem vertikální 3-četné osy nebo tři dimery uspořádané okolo 2-četných os v horizontální rovině⁴⁴⁻⁴⁸. Struktura dimerů je velmi podobná ve všech třech NDP-kinasách, stejně jako struktura trimerů u Dd a Awd (cit. 48).

Na tvorbě dimeru se účastní α_1 -šroubovice, β_2 -řetězec a C-koncový segment podjednotek⁴³⁺⁴⁴⁺⁴⁸. Dimery se dále spojují na tetramery; u Mx jsou dimery uspořádány okolo krystalografické 2-četné osy a rozhraní mezi dimery je stabilizováno (na rozdíl od rozhraní v dimeru) solnými můstky⁴³. Při tvorbě trimeru se uplatňují α_1 - a α_3 -šroubovice, Kpn-smyčka a C-koncový segment každé podjednotky^{44,48} (obr. 3). Nejdůležitější část rozhraní představují

interakce tří Kpn-smyček, které jsou velmi blízko 3-četné osy. C-Koncový segment se účastní jak tvorby dimeru, tak trimeru, a má proto velký význam v určení kvartérní struktury NDP-kinas⁴⁴. Hexamery u Dd a Awd mají velkou centrální dutinu⁴⁴⁺⁴⁸, která se táhne přibližně 2,5 nm podél 3-četné osy hexameru a má objem okolo 3 nm³. Dutina je na obou koncích uzavřena Kpn-smyčkou⁴⁴. Předpokládá se, že je v dutině navázáno asi 100 molekul vody; při rozlišení 0,18 nm bylo u Dd určeno 78 molekul vody tj. 13 molekul na podjednotku⁴⁸.

9. Inhibice NDP-kinas

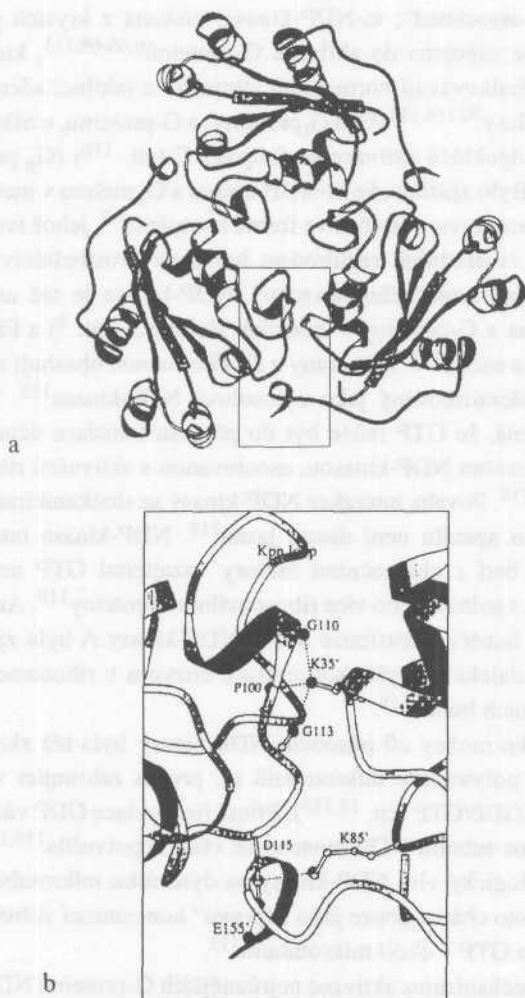
Slabými kompetitivními inhibitory NDP-kinas jsou nukleosid-5'-fosfáty¹ (např. AMP, GMP, UMP, dTMP, IMP, CMP, 8-azaGMP). NDP-kinasa z lidských erythrocytů je také inhibována adenosin-5'-sulfátem, 3',5'-cAMP, guanosem a adeninem¹⁰⁷. U řady NDP-kinas bylo zjištěno, že některé NDP a NTP (např. ADP, GDP, UDP, GTP, CTP, UTP) kompletně blokují, nezávisle na typu heterocyklické báze, tvorbu fosfoenzymového intermediátu^{7,17,27,107,108}. Stejný účinek má i 2 mM EDTA na aktivitu NDP-kinasy indukovanou interleukinem 2 (IL-2) u myších NK buněk⁷.

U některých NDP-kinas je popsána inhibice *p*-chloromerkuribenzoátem^{1,108}, *p*-hydroxymerkuribenzoátem⁸⁵ a *N*-ethylmaleimidem^{7,108}, tj. inhibitory SH-enzymů. Inhibované enzymy lze reaktivovat přidáním cysteinu, DTT nebo merkaptoethanolu do reakční směsi^{1,108}. V prostředí 2 M močoviny je inaktivace NDP-kinasy, způsobená *p*-chloromerkuribenzoátem, ireverzibilní¹⁰⁸.

Desdanin, antibiotikum produkované *Streptomyces caelestis*, inhibuje specificky a ireverzibilně NDP-kinasu z *E. coli*; inhibice je závislá na teplotě¹⁰⁹. Zmíněné antibiotikum neinhubuje NDP-kinasu z krysích jater¹⁰⁹. Vzhledem k relativně vysoké homologii sekvencí v oblasti aktivního místa NDP-kinas lze předpokládat, že se desdanin u *E. coli* váže na specifické místo, které je od katalytického centra vzdálené¹⁰⁹. NDP-kinasy oocytů z *Xenopus laevis* a hořčičných jater³¹ jsou inhibovány 25 mM EDTA; hořčičnaté ionty enzym částečně reaktivují. Zinečnaté ionty jsou v přítomnosti EDTA silnými inhibitory NDP-kinas³¹.

10. Vlastnosti genů kódujících NDP-kinasy

Geny NDP-kinas z různých zdrojů se liší svými vlastnostmi a uplatněním v buněčném metabolismu. U *Salmo-*

Obr. 3. Schéma trimeru NDP-kinasy z *D. discoideum* 48, a - celkový pohled na uspořádání podjednotek trimeru, b - detail interakcí mezi aminokyselinami na rozhraní podjednotek trimeru

nella typhimurium^{110a} v *M. xanthus*⁵⁸ je gen kódující NDP-kinasu esenciální pro buněčný růst, zatímco naopak gen kódující NDP-kinasu u *E. coli* je za normálních růstových podmínek postradatelný¹¹¹. Znamená to, že u *E. coli* musí existovat ještě jiný enzym, pravděpodobně adenylát-kinasa¹³, plnící funkci NDP-kinasy²⁶.

U *D. discoideum* byly popsány 2 geny kódující NDP-kinasu⁵⁴. Gen *gip17* kóduje cytosolový enzym, zatímco gen *guk* kóduje mitochondriální enzym, lokalizovaný v mezimembránovém prostoru; obě NDP-kinasy vykazují 71 % homologii⁶¹. Mitochondriální NDP-kinasa je kódována v jádře, vznikající enzym obsahuje NH₂-koncovou presekvenční tvořenou 57 aminokyselinovými zbytky, která se během transportu bílkoviny do mitochondrie odštěpí. Výsledný protein je o 6 aminokyselinových zbytků delší než cytosolová NDP-kinasa⁶¹.

U savců je popsána rodina úzce příbuzných, nezávisle regulovaných *nm23* genů⁵³. Zdá se, že podjednotky NDP-kinas nalezené v myších, krysích a lidských buňkách vznikly pravděpodobně zdvojením genu⁶¹. Například geny pro krysí a- a p-protein, vykazující NDP-kinasovou aktivitu, obsahují na stejných místech kódující oblasti ve vzdálenosti 3 kb čtyři tandemově uspořádané introny (cit. ^{19,52}). V krysích tkáních (kromě mozku) převažuje exprese genu pro α -protein, což naznačuje nezávislou expresi obou genů v buňce¹⁹. Je zajímavé, že vyšší homologie byly pozorovány mezi krysí α -NDP-kinasou a lidskou Nm23-H2 resp. krysí β -NDP-kinasou a lidskou Nm23-H1, než mezi enzymy stejného druhu¹⁹. Ze srovnávací studie mezi krysími a lidskými NDP-kinasami vyplývá, že k diferenciaci enzymu téhož druhu došlo dříve než k evolučnímu rozlišení těchto dvou druhů¹⁹.

Dále bylo zjištěno, že I-faktor (supresorový protein diferenciacie myších leukemických buněk), lokalizovaný v membránové frakci, je rovněž NDP-kinasou⁶⁵. Vzhledem k vysoké homologii jeho aminokyselinové sekvence s proteiny Nm23-M1, Nm23-H1 a Nm23-H2 (cit. ^{65,73}) je velice pravděpodobné, že I-faktor je NDP-kinasou kódovanou genem *nm23-M2* (cit. ⁷³).

Lidský gen kódující transkripční faktor PuF („c-myc purine-binding“) je identický s genem pro NDP-kinasu Nm23-H2, považovanou za negativní regulátor nádorové metastáze¹¹². Ze získaných poznatků vyplývá, že enzym Nm23-H2 je zapojen *in vitro* do regulace transkripce lidského c-myc onkogenu^{11,112}.

Předpokládá se, že *D. melanogaster* má nejméně 2 geny pro NDP-kinasu: *awd* a gen, který působí během embryogeneze⁵⁷. Produkt genu *awd* je NDP-kinasa spojená s mi-

krotubuly, která je odpovědná za morfogenezi⁵⁷. Značný stupeň sekvenční homologie (78 % homologie) mezi geny *awd* a *nm23* svědčí o jejich funkční homologii³. Oba geny přispívají k normálnímu vývoji buněk, ztráta exprese těchto genů vede k defektnímu vývoji nebo ke zhoubnému bujení³.

11. Aktivace G-proteinů NDP-kinasou

Signální bílkoviny (GTP-vazebné bílkoviny, G-proteiny) se uplatňují u eukaryot v mnoha procesech hormonální a signální transdukce⁷¹. Jde o heterotrímery (složené z podjednotek α , β a γ), které přenášejí signály z aktivovaných receptorů k efektorům jako jsou enzymy nebo iontové kanály⁷¹.

Zdá se, že zejména membránová NDP-kinasa („membrane-associated“; m-NDP-kinasa) získaná z krysích jater⁶⁷ je zapojena do aktivace G-proteinů^{6,66-68,113}, které zprostředkovávají hormonální stimulaci a inhibici adenylátcykly^{70,114,115} (G_s a G_i proteiny) a G-proteinu, u něhož se předpokládá aktivace fosfolipasy C (cit. ¹¹⁶) (G_p protein). Bylo zjištěno, že m-NDP-kinasa a G_s mohou v membráně existovat částečně ve formě komplexu⁶⁷, jehož tvorba je reverzibilně regulována hormony prostřednictvím receptorů buněčného povrchu⁶. NDP-kinasa je též asociována s G-proteiny v buňkách HeLa S3 (cit. ⁸) a Ehrlichova ascitu¹¹⁷. Ribosomy z *D. discoideum* obsahují enzym identifikovaný jako cytosolová NDP-kinasa¹¹⁸. To znamená, že GTP může být do procesu translace účinně přisunováno NDP-kinasou, asociovanou s aktivními ribosomy¹¹⁸. Povaha interakce NDP-kinasy se složkami translačního aparátu není dosud jasná¹¹⁸. NDP-kinasa interaguje buď s elongačními faktory vázajícími GTP nebo přímo s jedním nebo více ribosomálními proteiny¹¹⁸. Analýzou buněčné distribuce lidské NDP-kinasy A byla zjištěna zdaleka nejvyšší koncentrace enzymu v ribosomech maligních buněk¹¹⁸.

Jako možný cíl působení NDP-kinasy byla též zkoumána polymerace mikrotubulů t.j. proces zahrnující výměnu GDP/GTP (cit. ^{18,113}). Přímá fosforylace GDP vázaného na tubulin NDP-kinasou se však nepotvrdila^{113,119}. Fyziologický vliv NDP-kinasy na dynamiku mikrotubulů lze proto chápat pouze jako „úpravu“ koncentrací volného GDP a GTP v okolí mikrotubulů¹¹³.

Mechanismus aktivace nejrůznějších G-proteinů NDP-kinasou není dosud zcela jasný⁶⁸. Může jít o přímou aktivaci G-proteinu, neboli schopnost NDP-kinasy přímo fosforylovat GDP vázané na příslušný G-protein *in situ*¹¹³,

většinou v přítomnosti dvojmocných kationtů^{69,70} (Mg^{2+} nebo Ca^{2+}). V řadě studií jsou popsány *in vitro* důkazy podporující tento mechanismus aktivace^{8,69-71,117}. Podle posledních výsledků je však hypotéza přímé aktivace G-proteinů nepravděpodobná¹²⁰, protože nebylo prokázáno, že v okamžiku přenosu fosfátové skupiny z fosfoenzymového intermediátu je GDP skutečně vázán na G-protein⁶⁸.

Druhým možným mechanismem je aktivace cestou GDP/GTP výměny⁸⁵, někdy též označovaný jako „channeling“ mechanismus^{113,118}, podle kterého se GDP i GTP vážou na α -podjednotky G-proteinů⁷¹; k vazbě GTP však dochází až po uvolnění GDP (cit. ¹²¹). Předpokládá to buď lokalizaci NDP-kinasy v bezprostřední blízkosti G-proteinů nebo její schopnost vznikající GTP „směřovat“ ke G-proteinům¹²¹. Disociace GDP je zřejmě v aktivaci limitujícím krokem^{122,124}. Zdá se proto pravděpodobné, že NDP-kinasa reguluje v okolí G-proteinů poměr GTP/GDP (cit. ¹²¹).

12. Závěr

Nukleosiddifosfátkinasy (NDP-kinasy) jsou všudypřítomné enzymy nezbytné pro udržování intracelulární hladiny (d)NTP v buňkách. Jde o relativně nespecifické enzymy, které fosforylují nukleosid-5'-difosfáty na trifosfáty; jako donor fosfátu využívají nejčastěji ATP. Produkty této fosforylace se dále využívají pro syntézu *de novo* nukleových kyselin, proteinů, polysacharidů a lipidů. NDP-kinasy se zúčastní i dalších důležitých procesů v buňce jako např. iniciace buněčné proliferace a diferenciaci, morfogeneze, transkripce, transdukce, aktivace GTP-vazebných bílkovin a nádorové metastáze. Evolučně představují NDP-kinasy jedny z nejvíce konzervovaných proteinů.

NDP-kinasy mají širší substrátovou specifitu a vyšší specifickou aktivitu než nukleosidmonofosfátkinasy, od kterých se rovněž liší svou multimerní strukturou. NDP-kinasy pracují „ping-pong“ mechanismem, který zahrnuje tvorbu energeticky bohatých fosfoenzymových intermediátů. Je dokázáno, že vznik intermediátu je podmíněn efektivní reverzibilní fosforylací histidinového zbytku enzymu.

Tento přehledný článek shrnuje současné znalosti o obecných vlastnostech, terciární struktuře, kvartérní struktuře a vazebných místech NDP-kinas získaných z různých zdrojů.

Zpracovat toto téma nám umožnila podpora projektů GA AV ČR A455 402 a GA ČR 203/96/K 001. Autorky

děkují RNDr. I. Votrubovi, CSc. za podnětné náměty a zájem při sepisování tohoto článku a paní M. Marešové za pomoc při zpracování rukopisu.

LITERATURA

1. Parks R. E., Jr., Agarwal R. P.: *The Enzymes* (Boyer P. D., ed.), str. 8, 307. Academic Press, New York 1973.
2. Kimura N., Shimada N., Nomura K., Watanabe K.: *J. Biol. Chem.* 265, 15744 (1990).
3. Rosengard A. M., Krutzsch H. C., Shearn A., Biggs J. R., Barker E., Margulies I. M. K., Richter King C., Liotta L. A., Steeg P. S.: *Nature* 342, 177 (1989).
4. Muñoz-Dorado J., Inouye S., Inouye M.: *J. Biol. Chem.* 265, 2707(1990).
5. Finan P. M., White I. R., Redpath S. H., Findlay J. B. C., Millner P. A.: *Plant Mol. Biol.* 25, 59 (1994).
6. Kimura N., Shimada N.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 757,248(1988).
7. Ohtsuki K., Yokoyama M., Ishii F., Ishida N.: *Biochem. Int.* 10, 13(1985).
8. Ohtsuki K., Yokoyama M., Ikeuchi T., Ishida N., Sugita K., Satoh K.: *FEBS Lett.* 196, 145 (1986).
9. Krejčová R.: *Rešeršní práce ke kandidátskému minimu*. Praha 1996.
10. Yokoyama M., Uesaka H., Ohtsuki K.: *FEBS Lett.* 206, 287 (1986).
11. Hildebrandt M., Lacombe M.-L., Mesnildrey S., Véron M.: *Nucleic Acids Res.* 23, 3858 (1995).
12. Inoue H., Takahashi M., Oomori A., Sekiguchi M., Yoshioka T.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 218, 887 (1996).
13. Lu Q., Ynouye M.: *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 93, 5720 (1996).
14. Krejčová R., Horská K.: *Chem. Listy* 91, 179 (1997).
15. Krejčová R., Horská K.: *Chem. Listy* 91, 350 (1997).
16. Krejčová R., Horská K.: *Chem. Listy* 91, 404 (1997).
17. Nakamura H., Sugino Y.: *J. Biol. Chem.* 241, 4917 (1966).
18. Nickerson J. A., Wells W. W.: *J. Biol. Chem.* 259, 11297(1984).
19. Shimada N., Ishikawa N., Munakata Y., Toda T., Watanabe K., Kimura N.: *J. Biol. Chem.* 268, 2583 (1993).
20. Berg P., Joklik W. K.: *Nature* 772, 1008 (1953).
21. Krebs H. A., Hems R.: *Biochim. Biophys. Acta* 72, 172(1953).

22. Ingraham J. L., Ginther C. L.: *Methods Enzymol.* 57, 371 (1978).
23. Agarwal R. P., Robison B., Parks R. E., Jr.: *Methods Enzymol.* 7, 376 (1978).
24. Walinder O.: *J. Biol. Chem.* 243, 3947 (1968).
25. Namura T., Fukui T., Ichikawa A.: *Biochim. Biophys. Acta* 7077, 47(1991).
26. Almaula N., Lu Q., Delgado J., Belkin S., Inouye M.: *J. Bacteriol.* 777, 2524 (1995).
27. Ohtsuki K., Yokoyama M., Koike T., Ishida N.: *Biochem. Int.* 8, 715 (1984).
28. Gilles A.-M., Presecan E., Vonica A., Lascu I.: *J. Biol. Chem.* 266, 8784(1991).
29. Yokoyama M., Uesaka H., Ohtsuki K.: *FEBS Lett.* 206, 287 (1986).
30. Koyama K., Yokoyama M., Koike T., Ohtsuki K., Ishida N.: *J. Biochem.* 95, 925 (1984).
31. Buczynski G., Potter R. L.: *Biochim. Biophys. Acta* 1041, 296 (1990).
32. Robinson J. B. Jr., Brems D. N., Stellwagen E.: *J. Biol. Chem.* 256, 10769(1981).
33. Islam K., Burns R. G.: *Anal. Biochem.* 137, 8 (1984).
34. Kimura N., Shimada N.: *J. Biol. Chem.* 263, 4647 (1988).
35. Presecan E., Vonica A., Lascu I.: *FEBS Lett.* 250, 629 (1989).
36. Huitorel P., Simon C., Pantaloni D.: *Eur. J. Biochem.* 744,233(1984).
37. Moisyadi S., Dharmasiri S., Harrington H. M., Lukas T. J.: *Plant Physiol.* 104, 1401 (1994).
38. Zhang J., Fukui T., Ichikawa A.: *Biochim. Biophys. Acta* 1248, 19 (1995).
39. Edlund B., Rask L., Olsson P., Walinder O., Zetterqvist Ó., Engström L.: *Eur. J. Biochem.* 9, 451 (1969).
40. Ratliff R. L., Weaver R. H., Lardy H. A., Kuby S. A.: *J. Biol. Chem.* 239, 301 (1964).
41. Muñoz-Dorado J., Almaula N., Inouye S., Inouye M.: *J. Bacteriol.* 775, 1176 (1993).
42. Williams R. L., Muñoz-Dorado J., Jacobo-Molina A., Inouye S., Inouye M., Arnold E.: *J. Mol. Biol.* 220, 5 (1991).
43. Williams R. L., Oren D. A., Muñoz-Dorado J., Inouye S., Inouye M., Arnold E.: *J. Mol. Biol.* 234, 1230 (1993).
44. Chiadmi M., Moréra S., Lascu I., Dumas C., LeBras G., Véron M., Janin J.: *Structure* 7, 283 (1993).
45. Moréra S., Lascu I., Dumas C., LeBras G., Briozzo P., Véron M., Janin J.: *Biochemistry* 33, 459 (1994).
46. Dumas C, Lascu I., Moréra S., Glasser P., Fourme R., Wallet V., Lacombe M. L., Véron M., Janin J.: *EMBO J.* 77, 3203 (1992).
47. Cherfils J., Moréra S., Lascu I., Véron M., Janin J.: *Biochemistry* 33, 9062 (1994).
48. Moréra S., LeBras G., Lascu I., Lacombe M. L., Véron M., Janin J.: *J. Mol. Biol.* 243, 873 (1994).
49. Dumas C, LeBras G., Wallet V., Lacombe M. L., Véron M., Janin J.: *J. Mol. Biol.* 277, 239 (1991).
50. Webb P. A., Perisic O., Mendola Ch. E., Backer J. M., Williams R.: *J. Mol. Biol.* 257, 574 (1995).
51. Harris N., Taylor J. E., Roberts J. A.: *Plant Mol. Biol.* 25, 739 (1994).
52. Ishikawa N., Shimada N., Munakata Y., Watanabe K., Kimura N.: *J. Biol. Chem.* 267, 14366 (1992).
53. Stahl J. A., Leone A., Rosengard A. M., Porter L., Richter King C, Steeg P. S.: *Cancer Res.* 57, 445 (1991).
54. Wallet V., Mutzel R., Troll H., Bárzu O., Wurster B., Véron M., Lacombe M. L.: *J. Natl. Cancer Inst.* 82, 1199(1990).
55. Lacombe M. L., Wallet V., Troll H., Véron M.: *J. Biol. Chem.* 265, 10012(1990).
56. Yano A., Shimazaki T., Kato A., Umeda M., Uchimiya H.: *Plant Mol. Biol.* 23, 1087 (1993).
57. Biggs J., Hersperger E., Steeg P. S., Liotta L. A., Shearn A.: *Cell* 63, 933 (1990).
58. Muñoz-Dorado J., Inouye M., Inouye S.: *J. Biol. Chem.* 265, 2702 (1990).
59. Hama H., Almaula N., Lerner C. G., Inouye S., Inouye M.: *Gene* 105, 31 (1991).
60. Fukuchi T., Shimada N., Hanai N., Ishikawa N., Watanabe K., Kimura N.: *Biochim. Biophys. Acta* 7205, 113 (1994).
61. Troll H., Winckler T., Lascu I., Müller N., Saurin W., Véron M., Mutzel R.: *J. Biol. Chem.* 268, 25469 (1993).
62. Cheng Y.-C, Robinson B., Parks R. E., Jr.: *Biochemistry* 72, 5 (1973).
63. Guignard F., Markert M.: *Biochem. J.* 316, 233 (1996).
64. Roisin M. P., Kepes A.: *Biochim. Biophys. Acta* 526, 418(1978).
65. Okabe-Kado J., Kasukabe T., Honma Y., Hayashi M., Henzel W. J., Hozumi M.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 182, 987 (1992).
66. Seifert R., Rosenthal W., Schultz G., Wieland T., Gierschick P., Jakobs K. H.: *Eur. J. Biochem.* 175, 51 (1988).

67. Kimura N., Shimada N.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 168, 99 (1990).
68. Randazzo P. A., Northup J. K., Kahn R. A.: *J. Biol. Chem.* 2(57, 18182(1992).
69. Uesaka H., Yokoyama M., Ohtsuki K.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 143, 552 (1987).
70. Ohtsuki K., Yokoyama M.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 148, 300 (1987).
71. Kikkawa S., Takahashi K., Takahashi K., Shimada N., Ui M., Kimura N., Katada T.: *J. Biol. Chem.* 265, 21536(1990).
72. Klinker J. F., Laugwitz K.-L., Hagelüken A., Seifert R.: *Biochem. Pharmacol.* 51, 217 (1996).
73. Urano T., Takamiya K., Furukawa K., Shiku H.: *FEBS Lett.* 309, 358(1992).
74. Bominaar A. A., Tepper A. D., Véron M.: *FEBS Lett.* 353, 5 (1994).
75. MacDonald N. J., De La Rosa A., Benedict M. A., Freije J. M. P., Krutsch H., Steeg P. S.: *J. Biol. Chem.* 268, 25780 (1993).
76. Yue R. H., Ratliff R. L., Kuby S. A.: *Biochemistry* 6, 2923(1967).
77. Moréra S., Chiadmi M., LeBras G., Lascu I., Janin J.: *Biochemistry* 34, 11062 (1995).
78. Lascu I., Chaffotte A., Limbourg-Bouchon B., Véron M.: *J. Biol. Chem.* 267, 12775 (1992).
79. Hossler F.E., Rendi R.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 43, 530 (1971).
80. Colomb M. G., Chérury A., Vignais P.V.: *Biochemistry* 13, 2269 (1974).
81. Zhang J., Nomura T., Yatsunami K., Honda A., Sugimoto Y., Moriwaki T., Yamamoto J., Ohta M., Fukui T., Ichikawa A.: *Biochim. Biophys. Acta* 777, 304 (1993).
82. Nomura T., Yatsunami K., Honda A., Sugimoto Y., Fukui T., Zhang J., Yamamoto J., Ichikawa A.: *Arch. Biochem. Biophys.* 297, 42 (1992).
83. Palmieri R., Yue R. H., Jacobs H. K., Maland L., Wu L., Kuby S. A.: *J. Biol. Chem.* 248, 4486 (1973).
84. Traut T. W.: *Eur. J. Biochem.* 222, 9 (1994).
85. Kowluru A., Metz S. A.: *Biochemistry* 33, 12495 (1994).
86. Peliska J. A., O'Leary M. H.: *Biochemistry* 30, 1049 (1991).
87. Ginther C.L., Ingraham J.L.: *J. Biol. Chem.* 249, 3406 (1974).
88. Noiman S., Shaul Y.: *FEBS Lett.* 364, 63 (1995).
89. Lascu I., Pop R. D., Porumb H., Presecan E., Proinov L.: *Eur. J. Biochem.* 735, 497 (1983).
90. Lecroisey A., Lascu I., Bominaar A. A., Véron M., Delepierre M.: *Biochemistry* 34, 12445 (1995).
91. Hemmerich S., Pecht I.: *Biochemistry* 31, 4580(1992).
92. Miller W. H., Daluge S. M., Garvey E. P., Hopkins S., Reardon J. E., Boyd F. L., Miller R. L.: *J. Biol. Chem.* 267, 21220 (1992).
93. Karlsson A., Reichard P., Eckstein F.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 766, 273 (1990).
94. Bourdais J., Biondi R., Sarfati S., Guerreiro C, Lascu I., Janin J., Véron M.: *J. Biol. Chem.* 271, 7887(1996).
95. Strelkov S. V., Perisic O., Webb P. A., Williams R. L.: *J. Mol. Biol.* 249, 665 (1995).
96. Schulz G. E., Schiltz E., Tomasselli A. G., Frank R., Brune M., Wittinghoffer A., Schirmer R. H.: *Eur. J. Biochem.* 767, 127(1986).
97. Saraste M., Sibbald P. R., Wittinghofer A.: *Trends Biochem. Sci.* 75, 430 (1990).
98. Kantrowitz E. R., Lipscomb W. N.: *Science* 241, 669 (1988).
99. Gouaux J. E., Stevens R. C., Lipscomb W. N.: *Biochemistry* 29, 7702 (1990).
100. Nagai K., Oubridge C, Jessen T. H., Li J., Evans P. R.: *Nature* 348, 515(1990).
101. Coll M., Guasch A., Avilés F. X., Huber R.: *EMBO J.* 10, 1 (1991).
102. Pastore A., Saudek V., Ramponi G., Williams R. J. P.: *J. Mol. Biol.* 224, 427 (1992).
103. Buechler J. A., Taylor S. S.: *Biochemistry* 27, 7356 (1988).
104. Hynes R. O.: *Cell* 69, 11 (1992).
105. Dever T. E., Glynias M. J., Merrick W. C: *Proc. Natl. Acad. Sci. U.S.A.* 84, 1814 (1987).
106. Tepper A. D., Dammann H., Bominaar A. A., Véron M.: *J. Biol. Chem.* 269, 32175 (1994).
107. Mourad N., Parks R. E., Jr.: *J. Biol. Chem.* 241, 271(1966).
108. Agarwal R. P., Parks R. E., Jr.: *J. Biol. Chem.* 246, 2258(1971).
109. Saeki T., Hori M., Umezawa H.: *J. Biochem.* 76, 623 (1974).
110. Ginther C. L., Ingraham J. L.: *J. Bacteriol.* 118, 1020 (1974).
111. Lu Q., Zhang X., Almaula N., Mathews Ch.K., Inouye M.: *J. Mol. Biol.* 254, 337 (1995).
112. Postel E. H., Berberich S. J., Flint S. J., Ferrone C. A.: *Science* 261, 478 (1993).
113. Melki R., Lascu I., Carlier M. F., Véron M.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 787, 65 (1992).

114. Totsuka Y., Nielsen T. B., Field J. B.: *Biochim. Biophys. Acta* 718, 135 (1982).
115. Kimura N., Shimada N.: *J. Biol. Chem.* 258, 2278 (1983).
116. Anthes J. C., Billah M. M., Cali A., Egan R. W., Siegel M. I.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 145, 825 (1987).
117. Ohtsuki K., Yokoyama M., Uesaka H.: *Biochim. Biophys. Acta* 929, 231 (1987).
118. Sonnemann J., Mutzel R.: *Biochem. Biophys. Res. Commun.* 209, 490(1995).
119. Islam K., Burns R. G.: *Biochem. J.* 232, 651 (1985).
120. Randazzo P. A., Northup J. K., Kahn R. A.: *Science* 254,850(1991).
121. Haney S. A., Broach J. R.: *J. Biol. Chem.* 269, 16541 (1994).
122. Ferguson K. M., Higashijima T., Smigel M. D., Gilman A. G.: *J. Biol. Chem.* 261, 7393 (1986).
123. Higashijima T., Ferguson K. M., Smigel M. D., Gilman A. G.: *J. Biol. Chem.* 262, 757 (1987).
124. Florio V. A., Sternweis P. C.: *J. Biol. Chem.* 264, 3909 (1989).

R. Krejčová and K. Horská (*Institute of Organic Chemistry and Biochemistry, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague*): **Nucleoside Diphosphate Kinases**

Nucleoside diphosphate kinase (NDP kinase, EC 2.7.4.6) is a ubiquitous enzyme that catalyzes phosphorylation of nucleoside 5'-diphosphate, with the exception of ADP, to the corresponding triphosphate, following a ping-pong mechanism, which includes the formation of a high-energy phosphohistidine intermediate. It has a broad specificity for phosphoryl donors and acceptors to maintain the balanced levels of nucleotide triphosphates in the cell. The structures of NDP kinases are highly conserved from *Escherichia coli* to human (43 % identity) and they are believed to be a housekeeping enzyme for DNA and RNA synthesis. In addition, NDP kinases have been shown to have additional regulatory functions for growth and developmental control, signal transduction, transcription, activation of GTP-binding proteins, and tumour metastasis suppression. The recent information on the general properties, three-dimensional structure, quaternary structure, and the properties of the binding site of this enzyme are reported.